

Ewa Żytka-Rydosz

Uniwersytet Rzeszowski

Rola rodziny w rozwoju dziecka

The role of the family in child development

Streszczenie

W artykule podjęto próbę ukazania roli rodziny w rozwoju dziecka. Jest ona najważniejszym środowiskiem z perspektywy kształtowania osobowości. Rodzice pełnią rolę nauczycieli, których zachowania zapisują się trwale w umyśle dziecka. Będzie ono z określonych wzorów czerpać przez całe życie. Kluczowe jest zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa, dzięki czemu jego rozwój będzie przebiegał prawidłowo. Istnieje wiele definicji pojęcia „rodzina”, co wskazuje na jej wieloaspektowość w optyce wielu dyscyplin naukowych. Niewątpliwie w rodzinie dziecko zaspokaja różnorodne swoje potrzeby, np. emocjonalne, społeczne. Potrzeby biologiczne, które były na pierwszym miejscu, są wpisane w dobrobyt współczesnego społeczeństwa. Czerpie ze wszystkiego, co dają mu bliscy. Rodzinnie przypisuje się także wiele ról, funkcji i zadań. Jest to przede wszystkim środowisko narodzin, rozwoju i wychowania człowieka. Kontekstem dla rozważań stała się rodzina dysfunkcyjna. To w niej należy upatrywać zagrożeń dla prawidłowego rozwoju i funkcjonowania dziecka. Zwrócono uwagę zarówno na cechy rodziny prawidłowej, jak i na cechy rodziny dysfunkcyjnej. W pierwszej dziecko wychowywane jest w poczuciu bezpieczeństwa i miłości ze strony rodziców i całej rodziny. W drugim musi dostosować się do problemów rodziny, które stoją na piedestale, wykształcić cechy, które zapewnią mu przetrwanie. W rodzinie dysfunkcyjnej potrzeby dzieci nie są na pierwszym miejscu, nie są spełniane w odpowiednim stopniu. Powodem deprywacji potrzeb są dysfunkcje, np. uzależnienie członków rodziny od alkoholu, narkotyków bądź też stosowanie przemocy. Występowanie trudnych zjawisk wpływa znacząco na pozycję dziecka. Rodzina nie jest w stanie urzeczywistnić przypisywanych jej ról, zadań i funkcji z uwagi na występujące w niej zaburzenia. W związku z tym wychowanie w rodzinie prawidłowej i nieprawidłowej (dysfunkcyjnej) posiada swoje konsekwencje w przyszłości, kiedy dziecko staje się dorosłym człowiekiem.

Słowa kluczowe: rola rodziny, rozwój dziecka, rodzina dysfunkcyjna, kształtowanie osobowości dziecka

Abstract

In the article the attempt has been undertaken to present the role of the family in a child's development. The family is the most important environment as far as the perspective of personality's development is concerned. The parents function as teachers whose behaviours are permanently recorded in their children's minds. This way the specific patterns of behaviour, which the child is going to use even throughout their entire life, are created. It is of the key importance to provide each child with the sense of security as it guarantees their proper development. The term 'family' can be defined in a lot of various ways, which indicates its multifacetedness in the optics of multiple branches of science. Undoubtedly, the family is where a child satisfies their various needs, for example emotional

or social ones. Children draw on everything that their closest relatives offer them. There are a lot of roles, functions and tasks that are ascribed to the family, but first of all it is the environment of each individual human being's birth, growth, development, education and upbringing. The primary context of the deliberations this article is based on is the dysfunctional family, which is the main source of dangers for each child's proper functioning and development. The author of the article has paid attention to the set of features that characterise both correctly and incorrectly functioning families. In the first one of previously mentioned the child is brought up surrounded by the sense of security and the feeling of love which derive not only from the parents but all the family members, too. On the other side, the children who are brought up in dysfunctional families have to adapt their everyday life to their families' problems, which are of the primary importance, and this way they are forced to develop such features of their characters which will enable them to survive. In dysfunctional families the children's needs are not the most important ones and that is why they are not satisfied to an adequate level. The main reasons for the depravity of children's needs are the co-existing dysfunctions such as: parents' alcohol abuse, drug addiction and using violence. The existence of these extremely difficult phenomena influences the child's position in a significant way. Such families are unable to perform the traditional roles, tasks and functions that are ascribed to them, because of the disorders in their existence. All these lead to a conclusion that having been brought up in a proper or improper (dysfunctional) family has its strong consequences for a child's future and deeply influences their functioning as a grown-up person.

Keywords: the role of the family, a child's development, a dysfunctional family, the creation of the child's personality

Wprowadzenie

Rodzina to najważniejsze środowisko, które kształtuje osobowość dziecka. Jest również odpowiedzialna za wykształcenie się konkretnych nawyków oraz systemu wartości. Dzięki rodzinie dziecko zdobywa różne umiejętności, a te w przyszłości wpływają na poziom jego samooceny. Rodziców należy traktować jako pierwszych nauczycieli, którzy mają ogromny wpływ na obraz własnej osoby dziecka. Ważny jest sposób, w jaki budowane są relacje dziecko – rodzic, tzn. jak rodzice odnoszą się do dziecka, ile czasu mu poświęcają, jakie komunikaty wysyłają w jego stronę. Wszystko to trwale zapisuje się w umyśle dziecka. Pozytywne komunikaty uczą samodzielności, wytrwałości oraz są podstawą wykształcenia się pozytywnej samooceny, natomiast negatywne komunikaty są źródłem bierności, zniechęcenia, braku wiary we własne siły („podcinają skrzydła”). Kluczowym celem rodziny jest zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa.

Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa jest bardzo ważne z perspektywy dziecka, jego rozwoju emocjonalnego. Niweluje lęk, stres oraz pozwala rozwijać potencjał. Jeśli dziecko nie będzie miało zapewnionego poczucia bezpieczeństwa, to dojdzie do uruchomienia emocji powodujących produkcję hormonów stresu, czyli kortyzolu i adrenaliny; emocje koncentrują się na zapewnieniu ochrony. Do zachowań mogących pojawić się w konsekwencji tych emocji należą: krzyk, histeria, ataki paniki, agresja (zarówno słowna, jak i fizyczna), drżenie.

Ważną rolą rodziny jest wyuczenie pewnych postaw, czyli utrwalonych zachowań wobec innych ludzi bądź zjawisk. Postawa składa się z czynnika intelektualnego (wiedzy o obiekcie, wobec którego kształtuje się określona postawa), emocjonalnego (jest to reakcja mózgu na dany bodziec) oraz zachowania i działania (zachowań, które są akceptowane lub nieakceptowalne). Wskazane czynniki stanowią źródło wykształcenia się różnych postaw: pozytywnych, negatywnych, neutralnych i ambiwalentnych.

Dzieci uczą się określonych zachowań poprzez obserwację dorosłych, zwłaszcza rodziców. To od nich zależy, jak dziecko będzie później radziło sobie w środowisku, wśród innych osób (obcych). Chodzi zatem o zajmowanie stanowiska wobec różnych spraw, budowanie relacji oraz odnalezienie swojego miejsca we wspólnocie. Na relacje społeczne wpływają umiejętność współpracy, możliwość rozwijania swojego potencjału, rozwijanie empatii. Pozytywne relacje, które zostaną utworzone na gruncie rodziny, wzmacniają poczucie własnej wartości oraz możliwość obiektywizacji samooceny.

Na gruncie rodziny dziecko może rozwijać swoje aspiracje. W pierwszych latach swojego życia obserwuje ono świat przez pryzmat swoich rodziców. Stąd niezbędne jest nauczenie go przez rodziców otwartości (na naukę i świat) oraz akceptacji samego siebie. Ma to bezpośredni wpływ na poczucie bezpieczeństwa, własnej wartości oraz wykształcenie się odporności psychicznej. Dziecko powinno posiadać wiarę w to, iż może stać się tym, kim tylko zamarzy. Taka postawa pozwala podejmować liczne próby tak długo, aż cel zostanie osiągnięty. Rodzice powinni poświęcić dziecku odpowiednią ilość czasu oraz odpowiednio go zorganizować (przeznaczyć np. na podróże, aktywności kulturalne, zajęcia dodatkowe). Dzięki temu dziecko będzie wierzyć w siebie, we własne siły oraz możliwości¹.

Pojęcie rodziny

Rodzina z perspektywy rozwoju dziecka jest ważnym środowiskiem emocjonalnym i społecznym, szczególnie w sferze socjalizacyjnej, opiekuńczo-wychowawczej, egzystencjalnej i aksjologicznej. W rodzinie dziecko się rodzi, wychowuje, zaspokaja potrzeby życiowe. W niej kształtuje się jego charakter, cechy osobowe. Dziecko poznaje (obserwuje) kulturę swojej rodziny, jej normy zachowań i wartości. Rodzina jest źródłem wartościowych oddziaływań o charakterze wychowawczym. Są one niezbędne do jak najlepszego rozwoju biologicznego i psychospołecznego dziecka².

¹ M. Tuchowska, *Znaczenie rodziny w życiu młodego człowieka*, <https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/znaczenie-rodziny-w-zyciu-mlodego-czlowieka> (dostęp: 22.07.2023).

² H. Cudak, S. Cudak, *Spoleczne i emocjonalne funkcjonowanie współczesnej rodziny*, Warszawa 2020, s. 7.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele definicji rodziny. Jest to przede wszystkim grupa bliskich sobie ludzi połączona określonego rodzaju wspólnotą (formalną, majątkową, terytorialną)³. Jest ona traktowana jako swoista mikrogrupa ludzka, która posiada specyficzne i charakterystyczne tylko dla siebie funkcje rodzicielskie, klimat życia rodzinnego, sposoby zaspokajania potrzeb (zwłaszcza emocjonalnych i społecznych), więzi międzyosobowe między członkami, a także aksjonormatywny przekaz życia w społeczeństwie. Wszystkie wskazane wymiary życia rodzinnego oddziałują w sposób trwały, co jest uwarunkowane bliskością i ciągłymi interakcjami⁴.

Różnorodność definicji pojęcia „rodzina” wynika z istnienia wielości dyscyplin naukowych zajmujących się badaniem rodziny. Na różnorodność definicji wpływa także różne jej traktowanie, np. jako formalnej bądź nieformalnej grupy społecznej, środowiska wychowawczego, instytucji wychowawczej czy wspólnoty członków. Potocznie rodzina jest określana jako para małżeńska posiadająca dziecko (lub dzieci) bądź grupa ludzi, którzy są ze sobą spokrewnieni. Jeżeli pod uwagę weźmie się więzi łączące członków, to rodzina będzie jawić się jako zbiorowość osób związanych ze sobą ścisłą i trwałą więzią małżeńską, rodzicielską czy adopcyjną. Wymogiem jest stwarzanie przez rodzinę odpowiednich warunków do funkcjonowania, zaspokajania potrzeb dzieci i ich wychowania⁵.

Podjęcie pedagogiczne traktuje rodzinę jako instytucję społeczną i wychowawczą, wspólnotę członków, którą cechuje współdziałanie, realizowanie celów i dążeń, wzajemne oddziaływanie, intymność i bliskość emocjonalna. M. Winiarski określa rodzinę jako środowisko rodzinne, a jego celem jest – zamierzone i niezamierzone – zracjonalizowane i spontaniczne wywieranie wpływu na osobowość dziecka. Celem rodziny jest wytyczanie i utrwalanie uznawanego i preferowanego systemu wartości. Dla dziecka są one drogowskazem, który określa jego aktywność oraz postępowanie przez całe życie. A.W. De Tchorzewski definiuje rodzinę jako szczególny, niepowtarzalny byt społeczny. Jego istotą jest humanistyczny charakter zdeterminowany przez niepowtarzalność występujących w niej podmiotów⁶. Rodzina jest postrzegana również jako mała grupa społeczna, która składa się z rodziców, ich dzieci i krewnych, przy czym rodziców łączy więź małżeńska, rodziców z dziećmi więź rodzicielska, jak również formalna (określa ona obowiązki rodziców i dzieci względem siebie⁷.

Z perspektywy socjologicznej rodzina jest jedną z wielostronnych grup społecznych oraz instytucją społeczno-emocjonalną i wychowawczą. Zdaniem Z. Tyszki

³ I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa 2015, s. 25.

⁴ H. Cudak, S. Cudak, *Spoleczne...*, s. 7.

⁵ Tamże, s. 11.

⁶ E. Dybowska, *Transformacja pojęcia rodziny we współczesnym dyskursie interdyscyplinarnym* [w:] *Pedagogika rodziny na początku XXI w. w świetle pojęć i terminów*, red. B. Sieradzka-Baziur, Kraków 2018.

⁷ B. Matyjas, *Pedagogika rodziny. Aktualna problematyka i nowe obszary badawcze*, „Studia z Teorii Wychowania” 2020, t. XI, nr 2(31).

rodzina jest grupą ludzi, których wiążą ze sobą różne relacje, zależności, obowiązki, role⁸. Rodzina to „ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikrogrupę i zarazem instytucję społeczną, powiązaną wewnątrznie więzią małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji oraz wypełniającą jednocześnie (symultanicznie) szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostek i społeczeństwa, w oparciu o regulatory występujące w kulturze behawioralnej”⁹.

Psycholodzy, definiując rodzinę, zwracają uwagę przede wszystkim na wymiar emocjonalny postaw członków rodziny oraz na tworzenie więzi małżeńskich i rodzinnych. M. Braun-Gałkowska wskazuje, iż rodzina jest grupą ludzi związanych specjalnymi więzami obowiązków i odpowiedzialności, a relacje pomiędzy poszczególnymi osobami oddziałują na innych i mają zasadnicze znaczenie dla tworzenia się wzajemnych, rozwojowych, życzliwych więzi rodzinnych¹⁰. Zdaniem J. Rembowskiego rodzina to mała i jednocześnie pierwotna grupa o swoistej organizacji i okresie, a także o określonym układzie ról pomiędzy członkami. Grupa taka jest związana odpowiedzialnością moralną, jest świadoma własnej odrębności, posiada własne tradycje i przyzwyczajenia. Zespala ją miłość oraz akceptacja siebie nawzajem¹¹.

Definicja prawna rodziny została wskazana przez polskiego ustawodawcę w Ustawie o pomocy społecznej. Brzmi ona następująco: „rodzina – osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”¹². Rodziną mogą być więc osoby zarówno spokrewnione, jak i niespokrewnione, a istotnym wyznacznikiem tego, czy są rodziną, jest wspólne zamieszkiwanie i gospodarowanie.

Rola, funkcje i zadania rodziny

Rodzina pełni bardzo ważną rolę z perspektywy rozwoju dziecka. Jest „naturalnym i niezastąpionym środowiskiem narodzin, rozwoju i wychowania człowieka”¹³. Z perspektywy społecznej istotna jest jej funkcja prokreacyjna oraz socjalizacyjna, a z punktu widzenia jej członków – zaspokajanie różnych potrzeb (emocjonalnych, opiekuńczych, bytowych, ekonomicznych)¹⁴.

⁸ J. Smyła, *Rodzina w kalejdoskopie współczesnych przemian*, „Wychowanie w Rodzinie” 2022, t. XXVI, nr 1, s. 17.

⁹ Tamże.

¹⁰ H. Cudak, S. Cudak, *Społeczne...*, s. 14.

¹¹ Tamże.

¹² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, art. 6 pkt 14.

¹³ K. Pujer (red.), *Współczesna rodzina. Szanse – zagrożenia – kierunki przemian*, Wrocław 2016, s. 80.

¹⁴ A. Ziółkowska, A. Gronkiewicz (red.), *Rodzina w prawie administracyjnym*, Katowice 2015, s. 12.

W. Okoń wyróżnił cztery funkcje rodziny: 1) prokreacyjną, 2) związaną z pielęgnowaniem, wychowywaniem dzieci, przygotowaniem ich do życia w społeczeństwie oraz zapewnieniem im odpowiedniego startu życiowego, 3) związaną z prowadzeniem gospodarstwa domowego (ma ono zaspokajać potrzeby członków rodziny), 4) sprawowaniem troski nad życiem członków rodziny, a także ich zachowaniem, zdrowiem, kulturą i trudnościami żywymi¹⁵.

Rodzina pełni funkcję wychowawczą i z tej perspektywy wyróżniono dwie podstawowe jej podfunkcje: instytucjonalną – małżeństwo oraz rodzina to instytucje społeczne; osobową – rodzina jest postrzegana jako grupa społeczna. Do pierwszej ze wskazanych kategorii zaliczono funkcje: prokreacyjną (biologiczną), ekonomiczną, socjalizacyjną, opiekuńczą, stratyfikacyjną, integracyjną, natomiast do drugiej małżeńską, rodzicielską, braterską¹⁶. M. Ziemska wyróżniła pięć funkcji rodziny: prokreacyjną, produkcyjną, usługowo-opiekuńczą, socjalizującą i psychogeniczną¹⁷. N. Chmielnicki wskazał na następujące funkcje rodziny: rozrodcze, dziedziczenia społecznego, stabilizacji jednostki, prowadzenie gospodarstwa domowego, opiekuńcze, ekspresji uczuć, zrozumienia, uznania, rozładowania napięć nerwowych, zaspokojenia potrzeb seksualnych, wychowawcze¹⁸.

W polskiej socjologii rodziny przyjmuje się za Z. Tyszką dziesięć funkcji rodziny, które są podzielone na kategorie i podkategorie. Są to zatem: funkcje biopsychiczne (prokreacyjna, seksualna), funkcje ekonomiczne (materialno-ekonomiczna: produkcyjna, zarobkowa, gospodarcza, usługowo-konsumpcyjna; opiekuńczo-zabezpieczająca), społeczno-wyznaczające (klasowa, legalizacyjno-kontrolna), socjopsychologiczne (socjalizacyjna, kulturalna, rekreacyjno-towarzyska, emocjonalno-ekspresyjna¹⁹). Rodzina jako instytucja społeczna pełni trzy kluczowe zadania: ekonomiczne, edukacyjne i prokreacyjne²⁰.

Pojęcie rodziny dysfunkcyjnej

Na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, iż rodzina powinna ukierunkowywać swoje działania na rozwój i dobrobyt wszystkich członków, szczególnie dzieci, które dopiero trzeba przygotować do życia w społeczeństwie, do samodzielnego dbania o siebie już jako dorosłe osoby. W rodzinie dysfunkcyjnej sytuacja jest zupełnie inna, tzn. potrzeby dzieci – związane z ich rozwojem – nie są spełniane w odpowiednim stopniu, socjalizacja przebiega nieprawidłowo.

¹⁵ H. Cudak, S. Cudak, *Społeczne...*, s. 12.

¹⁶ W.P. Poleszak, *Wychowawcza funkcja rodziny*, Lublin 2018, s. 5–6.

¹⁷ M. Bereźnicka, *Wychowanie dziecka we współczesnej rodzinie*, Kraków 2014, s. 30.

¹⁸ Tamże, s. 31.

¹⁹ Tamże, s. 32–34.

²⁰ H. Cudak, S. Cudak, *Społeczne...*, s. 14.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na ważny powód takiego stanu rzeczy. Są to różnego rodzaju patologie, np. uzależnienie od alkoholu, narkotyków, przemoc²¹. Współczesne badania dają możliwość dostrzeżenia ciągłych zmian dotyczących funkcjonowania rodziny. Niestety są one w większości mało korzystne (i dotyczą funkcji, relacji, jak i struktury rodziny)²².

Podsumowując polskie badania odnośnie problematyki środowiska rodzinnego, I. Izdebska podała główne obszary trudnych zjawisk w rodzinie i wskazała, iż często dochodzi do ich kumulacji, co pogarsza znacząco sytuację dziecka. Obszary te to: 1) złe warunki materialne, bezdomność, bezrobocie, ciężka sytuacja bytowa rodzin wielodzietnych i niepełnych, zubożenie wielu rodzin; 2) zaburzenie funkcji socjopedagogicznej rodziny w związku z dezintegracją w sferze kontaktów interpersonalnych i hierarchii wartości, osłabienie kontaktów i więzi między rodzicami i dziećmi, osamotnienie dziecka w rodzinie; 3) trudności z realizacją funkcji ekonomicznej oraz socjopsychologicznej w sytuacji dezorganizacji strukturalnej rodziny, rozpadu/separacji lub długotrwałej nieobecności jednego z rodziców, rozpadu w związku ze śmiercią jednego z małżonków; 4) uzależnienia od alkoholu czy narkotyków, przemoc fizyczna i psychiczna, agresja, przestępczość; 5) przesadne korzystanie z nowych technologii (mediów, multimediiów) powodujące dezorganizację życia rodzinnego²³.

J. Turowski wyróżnił cztery grupy problemów i zagrożeń dla współczesnej rodziny. Są to: szerzenie się poglądów i praktyk sprzecznych z charakterem rodziny jako społeczności naturalnej (np. aborcje); zjawiska dezorganizacji i rozpadu rodzin (np. rozwody); upadek moralności publicznej (np. wzrost przestępczości); sytuacja materialna i socjalna polskich rodzin²⁴. Powstanie zjawiska dysfunkcjonalności w rodzinie jest uwarunkowane wieloma czynnikami. Odnoszą się one do cech poszczególnych członków (są to więc czynniki wewnętrzne) oraz środowiska (czynniki zewnętrzne). Do tych pierwszych można zaliczyć np. cechy osobowościowe członków, wykształcenie rodziców, postawy rodzicielskie, styl wychowania, choroby, natomiast do drugich zwiększające się zróżnicowanie warunków bytowych rodzin, emigracje i migracje zarobkowe, braki mieszkaniowe, bezrobocie, relatywizacja ogólnoludzkich wartości i norm społecznych. Dysfunkcjonalność rodziny jest konsekwencją oddziaływania na nią czynników wewnętrznych i zewnętrznych²⁵.

W literaturze dotyczącej podejmowanej tematyki wskazano cechy i zachowania pojawiające się w rodzinie dysfunkcyjnej. Są one następujące: sztywne zasady, które

²¹ M. Bereźnicka, *Wychowanie...*, s. 48.

²² B. Harwas-Napierała, L. Bakiera (red.), *Oblicza współczesnej rodziny*, Poznań 2018, s. 10.

²³ M. Bereźnicka, *Wychowanie...*, s. 99–100.

²⁴ Tamże, s. 100.

²⁵ Z. Frączek, *Dysfunkcjonalność i problemy współczesnej polskiej rodziny w świetle danych statystycznych i wspierających działań państwa*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2021, t. IX, s. 151–152.

panują w domu; silne podporządkowanie się problemom, z którymi zmagają się rodzice (kłótnie, alkoholizm czy przemoc); odgrywanie narzuconych, sztywnych ról; brak lub ograniczony sposób komunikowania się członków rodziny między sobą; zaprzeczanie problemom, które są oczywiste; rodzinne tajemnice; zakazy („nie mów”, „nie ufaj”, „nie odczuwaj”); przestrzeganie zasad ograniczonego zaufania do innych, tłumienia emocji i potrzeby rozmowy z kimś o problemach (rezultatem braku dostosowania się jest emocjonalny chłód rodzica, przemoc psychiczna i fizyczna); problemy w wytyczaniu granic lub ich nieprzestrzeganie (w tym między rodzicem a dzieckiem); ograniczone relacje z innymi, izolacja społeczna, brak przyjaciół, brak intymności, bliskich więzi emocjonalnych, życie w poczuciu wstydu i zakłopotania; brak empatii, wzajemnego szacunku; niemożność zaspokojenia indywidualnych potrzeb; nierealistyczne oczekiwania wobec dzieci; patologiczna więź – członkowie żyją dla chorego systemu rodzinnego (dzieci odczuwają trudność w opuszczeniu rodziny, pomimo tego iż doznały wiele krzywd); ukrywanie kłamstw; „warunkowa miłość”²⁶.

Dysfunkcje pojawiające się w rodzinie mają niebagatelny wpływ na rozwój dziecka oraz to, jak będzie ono funkcjonowało w przyszłości, już jako człowiek dorosły.

Wpływ rodziny dysfunkcyjnej na rozwój dziecka

Role, zadania, funkcje przypisywane rodzinie nie mogą być w pełni urzeczywistniane, jeśli występują w niej zaburzenia. Przykładem może być socjalizacja, której celem jest wprowadzenie w świat ludzi dorosłych, uczy przestrzegania norm oraz zasad, jakie obowiązują w danym społeczeństwie. Socjalizacja nie przebiega w sposób prawidłowy w przypadku rodzin naznaczonych dysfunkcjonalnością. Jest poważnym źródłem wielu problemów dla dzieci w nich wychowywanych. Rodzina dysfunkcyjna oznacza dla nich zaburzoną komunikację, negatywne emocje, sztywne zasady, brak poczucia bezpieczeństwa. Naturalny i zgodny z potrzebami dziecka porządek jest trwale zaburzony²⁷.

Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, zwłaszcza z tych, w których występuje problem uzależnień, różnie przyjmują normy społeczne i morale. Z jednej strony mogą odczuwać za wszystko odpowiedzialność i jednocześnie nadmiernie kontrolować siebie i swoje otoczenie. Wówczas tworzone są sztywne normy, zasady, których nie zmieniają. Gdyby to uczyniły, zawaliłby się świat, w który dotąd wierzyły. Część dzieci tworzy chwiejne normy, co jest efektem ich problemu z kształtowaniem

²⁶ *Syndrom DDD – przyczyny, symptomy, terapia dorosłego dziecka z rodziny dysfunkcyjnej*, www.damian.pl (dostęp: 8.09.2023).

²⁷ Tamże.

własnej tożsamości. Szukają akceptacji innych i zmieniają opinie i zasady²⁸. Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych mogą dotyczyć również inne problemy, przykładowo: trudności z odróżnianiem od siebie tego, co jest dobre, od tego, co jest złe, ponieważ w rodzinie otrzymywały sprzeczne komunikaty od rodziców; trudności z radzeniem sobie z otaczającą rzeczywistością, co skutkuje ucieczką w świat fantazji oraz tworzeniem fikcyjnych norm. Takie dzieci mogą też mieć problemy z podejmowaniem samodzielnych decyzji²⁹.

Rodzina dysfunkcyjna charakteryzuje się zaburzeniem relacji między członkami rodziny, a to skutkuje trudnościami w tworzeniu relacji pozarodzinnych. W przeważającej mierze wiąże się to z niechęcią ujawnienia prawdy o sytuacji, jaka istnieje w domu rodzinnym. Problemy w domu są ogromnym generatorem stresu. Dzieci mogą przejawiać zachowania i postawy agresywne. Do długofalowych negatywnych skutków wychowania w rodzinie dysfunkcyjnej należy również brak umiejętności realizowania ról społecznych, dokładnie tych, które w rodzinie były zaburzone, a dziecko nie otrzymało wzorców do naśladowania. Brak przyzwolenia na okazywanie emocji wiąże się utrudnieniami w realizowaniu ról płciowych; przejawiają się one strachem przed wchodzeniem w związek oraz trudnościami w okazywaniu prawdziwych emocji³⁰.

Równie ważna jest sfera interpersonalna z perspektywy wychowania w rodzinie dysfunkcyjnej. Dzieci, a później osoby dorosłe mają poczucie niskiej wartości, odznaczają się wyuczoną bezradnością, brakiem poczucia sprawstwa. Cierpią na zaburzenia nastroju, osobowości i tożsamości, a także choroby psychiczne i psychosomatyczne. Do innych trudności należą: uzależnienie odczuwania i zaspokajania własnych potrzeb od relacji z drugim człowiekiem, patologiczna realizacja potrzeby bliskości z drugim człowiekiem, niewystarczający poziom umiejętności funkcjonowania w relacjach uczuciowych, perfekcjonizm, poczucie niemożności spełnienia oczekiwań, trudności w podejmowaniu działań oraz bycia odpowiedzialnym i konsekwentnym³¹.

Osoby z rodzin dysfunkcyjnych mogą przejawiać także następujące cechy: brak umiejętności radzenia sobie z trudnymi emocjami (np. ze złością, frustracją, niepowodzeniami, konfliktami); obniżone poczucie własnej wartości; brak zaufania do innych osób; nasilone odczuwanie nieprzyjemnych emocji (od emocjonalnej pustki i lęku po strach, rozdrażnienie, smutek); tendencje do zamartwiania się przyszłością; przekonanie o własnej samowystarczalności; problemy w wyrażaniu prawdziwych emocji i trudności w zwracaniu się do innych po pomoc; lęk przed wchodzeniem

²⁸ K. Sigda, R. Matusiak, *Dysfunkcjonalność współczesnej rodziny skutkiem różnego rodzaju uzależnień*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2016, nr 46/1, s. 151–152.

²⁹ Tamże, s. 152.

³⁰ A. Włoka, *Rodzina dysfunkcyjna w perspektywie psychologiczno-socjologicznej* [w:] *Kiedy myślimy rodzina...*, red. M. Duda, K. Kutek-Sładek, Kraków 2016, s. 135.

³¹ Tamże, s. 136.

w związku, wycofanie w sferze bliskich relacji, intymności, seksu; lęk przed odpowiedzialnością, popełnieniem błędu; brak umiejętności rodzicielskich; umniejszanie własnego potencjału, autokrytyka, oskarżanie siebie i widzenie świata w skrajnych czarno-białych barwach; trudności w cieszeniu się swoimi osiągnięciami; poczucie izolacji i osamotnienia; brak kontroli nad własnym życiem; niemoc, poczucie stagnacji, zawieszenia i brak umiejętności dokonywania życiowych wyborów; niechęć do zmian, społeczne niedostosowanie i trudności w kontaktach z innymi ludźmi³².

Podsumowanie

Dziecko rozwijające się w rodzinie powinno przyswajać sobie wzorce interpretowania doświadczenia i jego symbolizacji, a także wzory uczuciowych ustosunkowań i ocen wartości odgrywających rolę standardów w procesie wartościowania, zarówno treści, jak i okoliczności i charakteru doświadczenia indywidualnego. Uczy się ono również sposobu pełnienia ról społecznych oraz opanowuje zasady o charakterze społecznym i moralnym w odniesieniu do postępowania (dochodzi do stopniowej ich internalizacji)³³. Szczególną rolę rodziny związaną z zapewnieniem odpowiedniego rozwoju dzieciom jest oddziaływanie osobowości rodziców³⁴. Zdrowa i stabilna rodzina jest istotną wartością w kształtowaniu struktury osobowości dziecka, a „treści wynoszone z dojrzałego pełnienia ról rodzinnych są [...] najbardziej wartościowym tworzywem, stanowiącym podstawę rozwoju indywidualnego w dorosłości”³⁵.

Dotychczasowe rozważania prowadzą do kilku wniosków. Rodzina prawidłowa jest bardzo ważną wartością w życiu dziecka. To w niej dziecko rozwija się, jest kochane i jest później w stanie otoczyć miłością swoje potomstwo. Rodzina to najważniejsze środowisko rozwoju, które może jednak nie być przychylne dziecku. Może wyznaczać mu nietypowe granice, obciążać poczuciem winy, a nawet stać się źródłem zaburzeń i chorób psychicznych. Wszystkie cechy rodziny dysfunkcyjnej mają negatywny wpływ na rozwój dziecka i jego życie już jako dorosłego człowieka.

Bibliografia

- Bereźnicka M., *Wychowanie dziecka we współczesnej rodzinie*, Kraków 2014.
Cudak H., Cudak S., *Spoleczne i emocjonalne funkcjonowanie współczesnej rodziny*, Warszawa 2020.
Dybowska E., *Transformacja pojęcia rodziny we współczesnym dyskursie interdyscyplinarnym* [w:]

³² *Syndrom DDD – przyczyny, symptomy, terapia dorosłego dziecka z rodziny dysfunkcyjnej...*

³³ B. Harwas-Napierała, *Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka*, „Psychologia Rozwojowa” 2008, t. 13, nr 3, s. 23.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

- Pedagogika rodziny na początku XXI w. w świetle pojęć i terminów*, red. B. Sieradzka-Baziur, Kraków 2018.
- Frączek Z., *Dysfunkcjonalność i problemy współczesnej polskiej rodziny w świetle danych statystycznych i wspierających działań państwa*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2021, t. IX.
- Harwas-Napierała B., Bakiera L. (red.), *Oblicza współczesnej rodziny*, Poznań 2018.
- Harwas-Napierała B., *Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka*, „Psychologia Rozwojowa” 2008, t. 13, nr 3.
- Janicka I., Liberska H. (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa 2015.
- Matyjas B., *Pedagogika rodziny. Aktualna problematyka i nowe obszary badawcze*, „Studia z Teorii Wychowania” 2020, t. XI, nr 2(31).
- Poleszak W.P., *Wychowawcza funkcja rodziny*, Lublin 2018.
- Pujer K. (red.), *Współczesna rodzina. Szanse – zagrożenia – kierunki przemian*, Wrocław 2016.
- Sigda K., Matusiak R., *Dysfunkcjonalność współczesnej rodziny skutkiem różnego rodzaju uzależnień*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2016, nr 46/1.
- Smyła J., *Rodzina w kalejdoskopie współczesnych przemian*, „Wychowanie w Rodzinie” 2022, t. XXVI, nr 1.
- Syndrom DDD – przyczyny, symptomy, terapia dorosłego dziecka z rodziny dysfunkcyjnej*, www.damian.pl (dostęp: 8.09.2023).
- Tuchowska M., *Znaczenie rodziny w życiu młodego człowieka*, <https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/znaczenie-rodziny-w-zyciu-mlodego-czlowieka> (dostęp: 22.07.2023).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, art. 6 pkt 14.
- Włoka A., *Rodzina dysfunkcjonalna w perspektywie psychologiczno-socjologicznej* [w:] *Kiedy myślimy rodzina...*, red. M. Duda, K. Kutek-Sładek, Kraków 2016.
- Ziółkowska A., Gronkiewicz A. (red.), *Rodzina w prawie administracyjnym*, Katowice 2015.